

ՊՐ. ԳԵՈՐԳ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ Ս. ՂԱԶԱՐԻ ՄԷՁ

Փետրուար 9ին, Կիրակի առաւօտ՝ սրբնթաց շոգեմակոյի մը փրփուլներու մէջէն կանգ առաւ վանքի նաւամատոյցին վրայ. բարձրահասակ եւ ժպտուն պարոն մը ոտքը մեր հողին վրայ դնելով ըսաւ.

— Ես Գեորգ Մարտիկեանն եմ:
Ո՞վ է՛ր ճանչնար Սան Ֆրանչիսկոյի Ազգերու Ժողովին ամէնէն կարկառուն դէմքերէն մին, որուն վրայ ամերիկեան եւ եւրոպական լրագիրներ ու թերթեր ա-

ՊՐ. Գ. ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ ՄԷՁՈՒՄԵԱՆ ՎԱՐՊԱՊԵՏՆԵՐՈՒ ԷՆՏ

ւելի շատ գրեցին քան թէ վաւերադիրներով դիմում շատ մը պատուիրակութիւններու մասին:

Յարգելի հիւրին դէմքը պարծանքով կը փայլէր, իր կոխած հողը հայկական էր, սուրբ էր:

Իսկոյն իր շուրջը ստեղծուեցաւ մտերիմ շրջանակ մը: Մխիթարեան վանքը ամէն Հայու տունն է: Պատկերացումները կը դառնային հայկական հարցերու շուրջ: Ամերիկայի խնդրամերես ձորձը, պատմեց

յետոյ իր արհեստին յաղթանակները Սան Ֆրանչիսկոյի մէջ՝ թէ ինչպէս Հ. Հացու-նիի «Ճաշեր եւ խնձոյք» դրքէն քաղած է հայկական համեղ կերակուրներ «Ամճեօք երէնցն» այսպէս ստեղծելով հայկական խոհանոց մը, որ դտած է մեծ ընդունե-լութիւն: Եւ խոհանոցները ազգերու պատ-մութեան մէջ մեծ դեր կը խաղան, լաւ ճաշ մը լաւ բարեկամ կը շահի: Պ. Գեորգ Մարտիկեան այդ պատմական օրերուն իր ազգին լաւ ծառայեց:

Պ. Մարտիկեան՝ այն հայերէն չէ, որոնք որքան հարստանան, անուն հանեն, այնքան կը հեռանան իրենց ազգէն. իր ստեղծած դիրքով եւ անունով ցոյց տուաւ թէ կարելի է օտարներու մէջ անուն հա-նել, համակրանք վաստկել առանց ազգէն հեռանալու:

Պ. Մարտիկեան հայկական խանդա-վառ հողի մը ունի, դուարթ, ժպտուն, կեանքէն գոհ մարդու մը խկական պատ-կերը: Գիտէ սրտեր սիրաշահիլ, խանդա-վառել իր շրջապատը, համեմել խօսակ-ցութիւնը սրամիտ գիւտերով: Մնած Բա-բերդի նահանգը, Արարատի ոտքը, հա-կառակ քսանըհնդ տարիներու, որ զինքը կը բաժնեն մայր հայրենիքէն, իր սիրտը մնացած է հայկական տաճար մը ուր կը պաշտօնի հայութիւնը:

Ունի զեղեցիկ փափաքներ, ծրագիր-ներ ազգին աւելի եւս օգտակար ըլլալու, եւ ուխտաւորի մը հաւատքով նա առա-ջադրած է իր կեանքն ու միջոցները տրա-մադրել ազգին եւ անոր կենսունակ հաս-տատութիւններուն: Լիւրժի սրտով յաջո-ղութիւն կը մաղթենք:

Վերադարձաւ կէս օրէն յետոյ Ս. Ղա-զար՝ ընկերակցութեամբ Ամերիկեան հրա-մատար զօրավար Մուրի եւ իր ընտանի-

քին ու սպաներու հետ: Իր փափաքն էր ցոյց տալ անոնց հայկական փառաւոր կե-դրոն մը:

Ընդհանրական Արբաճայրը Գերպ. Սրապիոն վ. Ուլուհոճեան բացառիկ պա-տիւ մը ընելու համար երկու յարգելի հիւրերուն՝ անձամբ պտտցուց զանոնք վանքի թանգարանները, քանի մը վարդա-պետներու ընկերակցութեամբ: Հիացու-մով դիտեցին ձեռագիրները, հայկական եւ եւրոպական դրատունները, բնական գիտութիւններու թանգարանը, եկեղեցին, հայկական նրբարուեստ շուրջանները, շա-պիկներ, ոսկերչութեան հին դուլիս դոր-ծոցները, իսպանեանի հին հայկական յալ-ճապակիներու թանգարանը, պատկերնե-րու սրահներ: Անցան հռչակաւոր տպա-րանը, ուր մեքենաները երկուհարիւր տա-րիէ աւելի է որ կը ճոնչեն հրատարա-կելով հազարաւոր հատորներ:

Պ. Մարտիկեան հպարտօրէն կը խօ-սէր իր բարեկամներուն մեր ազգային արժէքներուն վրայ, եւ հսկայ Ամերիկայի մը զաւակները կը տեսնէին թէ փոքրիկ, ջարդուած, մոռցուած հայութիւնը որ-պիսի՝ զեղարուեստական բարձր ընդունա-կութիւններ ունի: Պ. Մարտիկեան ցոյց տուաւ անոնց թէ մեր ապագան զեղեցիկ է, հաւատք ունինք, կը յուսանք, հետե-ւարար պիտի բարձրանանք:

Յաջորդ օրն իսկ «Օմար խայեամի» համալուար ճաշարանատէրը մեկնեցաւ դէպի Հոռոմ:

Նա եկած է իրր Ամերիկեան կառա-վարութեան պատուիրակ քննելու գրաւող բանակին խոհանոցները: Անոնք որ ապրած են զինուորութեան մէջ՝ դիտեն թէ որքան կարեւոր եւ փափուկ պաշտօն է: Լաւ խո-հանոց մը լաւ բանակ մը կու տայ: Ամե-րիկեան սպայ եւ զինուոր հաճելի անա-կընկալի մը եկան տեսնելով այդ գիտա-կից Հայուն մէջ սիրտ, ընդունակութիւն եւ խոր հետաքրքրութիւն իրենց ճաշարան-

ները կազմակերպելու, ճաշերը համեղ-ցնելու իր արհեստին բոլոր նրբութիւն-ները սորվեցնելով: Ձայնափիւռով եւ հա-ւաքական բանախօսութիւններով իր խոր-հուրդները կու տայ, խառնելով դուարթ շէշտ մը իր խօսքերուն մէջ, պատմական ընելով հայկական քեյպապին, խաղողի տերեւէ տղամային, տանելով մինչեւ Նոյ նահապետը, որ կանաչեղէն չգտնելով միսը որթի տերեւի մէջ փաթեմ ե-փեր է: Արքայական թանապուրը Շարա թագաւորին ժամանակէն իսկ կար, ըսած է. այն ատենն ալ մարդիկ մեծ հող կը է. այն ատենն ալ խմելու խմելու, լաւ քնա-տանէին լաւ ուտելու խմելու, պատրաստուած նալու համար: Մաքուր պատրաստուած աղքատ ճաշ մը աւելի հաճելի է քան հա-րուստ կերակուր մը աղտոտ պնակի մէջ, վասնզի աչքը եւ ճաշակը պէտք է դո-հանան:

Նա հետեւող է հանձարեղ Օմար խայեամին «պատառ մը հաց, փարչ մը զինի եւ դու...» ահաւասիկ հաւաքական ճաշի մը հաճոյքը:

Զօրավար Մուր, մեծ դոհունակու-թեամբ խօսեցաւ Մարտիկեանի մասին, զայն անուանելով բանակի վերանորոգիչ-ներէն մին:

Վանքին մէջ ալ ճաշակեցին հայկա-կան վարդանոյշը եւ խմեցին անոր հետ Բիւրակնի ջուրերուն պէս անարատ հայ-կական ըմպելին:

Պրն. Գեորգ Մարտիկեան Հոռոմի մէջ առանձնական ունկնդրութիւն մը ունեցաւ Սրբազան Պապէն, ուր Տիեզերական Եկե-ղեցւոյ Հայրը՝ զորովանքով խօսած է մեր մարտիրոս ժողովրդին վրայ եւ պատ-ուիրած է Ամերիկեան ժողովրդին յորդո-րել՝ օգնելու պատերազմէն վիրաւորուած բնի՝ օգնելու պատերազմէն վիրաւորուած բնի: Պրն. Մարտիկեանի եւ մեզի ազգերուն: Պրն. Մարտիկեանի եւ մեզի համար մեծ պատիւ մըն էր այս բացառիկ ունկնդրութիւնը, որուն մասին խօսեցան Յաւիտենական քաղաքին լրագիրները:

Հոռոմի մէջ, մտերիմ երեկոյ մը ան-

Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ Տ. Կ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆԻ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ
ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Շաբ. տե'ս «Բազմաթիվ» 1946, էջ 293)

Այս հեղինակներուն հետեւեր են առ հասարակ մեր բոլոր բառադիրները (Քաղունի, Լուսինեան, Երեմեան, Մալխասեան եւ այլն) :

Ահա նշեի Հարսնուկ բառին տուած
այս «Պոետ» նշանակութիւնն է որ այժմ

(*) Հ. Մ. Զախլախանի էր հայ-իւր, բառարանին մէջ
 այսպէս կը գրէ. «Հարսնոյ ծաղիկ կամ Հարսնուռ, գաւ.
 (= իմա «յետին դարու բառ»), աճ. կէտինճիկ լեճէյի.
 (իւր.) papavero erratico», - Իսկ Նորայր էր Քր-հայ.
 բառարանին մէջ կ'ըսէ. «Coquelicot, ազգ կարմրա-
 ծաղիկ խաշխաշի որ բուսանի ի մէջ ցորենոյ. Հարսնոյ
 Հարսնոյ ծաղիկ. (Թրբ.) կէտինճիկ լեճէյի»,
 (1) Այս արբ. բառին մէ միայն «anemone, Պոսա»

Նորայր ոչ միայն տարբեր նշանակու-
թիւն տուած է Հարմուկ բառին, այլեւ
նախնեաց հին բառ մը համարած է զայն,
այդ պատճառաւ ալ, հակառակ իր սովո-
րութեան, ատոր քով է՛ դրած Ստորին
հայերէնի «Ս.» նշանը:

Մինչդեռ Հարսնուկ այնքան յետին դարու բառ է որ, ո՛չ հին բժշկարաններու եւ ո՛չ ալ մեր դաւառացիներու քով կը հանդիպինք ասոր² այլ, ինչպէս վերեւ տե-

Դշմանակեւը կը հաստատեն Նաեւ Meninski Բ. էլ 2833,
Richardson էլ 899, Voc. P.P. Miss. էլ 373, Պեհեւ.
ԲԻ. 360 և այլն.

(2) Լոկ «Հայրսեւոյ», անունով բոյս չեն յիշա-
տակեր ոչ Աստուծոյն և ոչ Աճառեան իրենց գաւառական
բառարաններուն մէջ, և ոչ ալ վանքի Զատագիր զեռկ-
բառարաններու մէջ կտած ենք նման բառ մը:

Ուստի Հաքսնուկ ուրիշ բան չէ՝ բայց
եթէ ուղղակի թարգմանութիւնը թրք.
կէլիհննիք բառին, որ բառացի ճիշտ
«Հարսն-ուկ» կը նշանակէ (կազմուած՝
թրք. -նիք փաղաքշական մասնիկով, կէ-
լին «հարս» բառէն)։ Արդէն ՆՇԲ. ալ այս
Հաքսնուկ բառի մասին, ինչպէս վերեւ
տեսանք, հին մատենագրութենէն ո՛ր եւ է
վկայութիւն չէ բերած, այլ մի միայն
ուամկ. բառերու կարգին յիշատակած է
դայն, ա՛յսպէս գրելով. "Պուտ... (ունկ.)
պտուկ կոտորուկ, ծափկոտորուկ եւ հարս-
նուկ"։ Ուստի ըստ ՆՇԲ.ի եւս Հաքսնուկ՝
պարզապէս ուամիկ կամ արդի բառ է. նոյ-
նը կը հաստատեն նաեւ Զախջախեան եւ
Աճառեան. առաջինը այս բառին ըրդ
յայտնապէս «ունկ.» գրելով (տես Զախ-
ջախեան բռ. էջ 1206), իսկ երկրորդը
Աճառեան, ա՛յսպէս կը գրէ. "Նոր բառի
են հարսանիթ (հիւանդութիւնը) եւ Հարս-
նուկ, (anemone)". (տես Արմտ. բռ.
"Հարսն" բառին տակ)։

Հետեւաբար Ն. Բիւզանդացի Հարս-
նուկ բառին մեկնութեան մէջ երկու սխալ
միանգամայն գործած է. նախ՝ այդ բառը
Փր. «coquelicot» մեկնելով, եւ երկրորդ՝
զայն նախնեաց հին բառ մը համարելով:

ՀԱՐՍՆՈՅ ԾԱՂԻԿ. — Թէպէտեւ Ամիր-
տուկլաթ իր "Անդիտաց անպէտ"ին մէջ
այսպիսի բառ մը չէ յիշատակած, սակայն
բառագիրներու կողմէն ասոր եւ Հարսնուկ

(3) Հարսաների բառը ծանօթ է մեր գաւառացիներուն, երբ՝ «Մանուկներու յատուկ հիշանդութիւն մը, (որմէ վարակուողին) մորթին վրայ կարմիր բշտիկներ կ'ելլէ» (տես Ս.Տան. Գոս. Էջ 644 բ.)։ Զախլախեան ալ զիտէ այս բառը, ուստի կը գրէ՝ «Հարսաների. գաւ. ոսմ. քուրմէն, տնկ. գգանպուզ, (իւր.) rosolia...; (տես Զախլախեան)»

Ջախջախեան եւ Նորայր այս Հարսնոյ
ծաղիկ բառն ալ վայրի խաշխաշ մեկնա-
նն, առանց ուշադրութիւն դնելու թէ Ն Ջ
660 էջին տակ այդ բառը «Պուտ, anemo-
ne» մեկնած՝ եւ Գաղիանոսի հետեւեալ
վկայութեամբ ալ հաստատած էր. «Պուտ.
Հարսնոյ ծաղիկ»: Ուստի Գաղիանոսի այս
վկայութենէն յայտնի է որ՝ եթէ երբեք
Հարսնոյ ծաղիկ բառը իսկական ծաղիկ մը
նշանակէ, ատիկա անկասկած «Պուտ ծա-
ղիկը» պիտի ըլլայ եւ ոչ թէ վայրի խաշ-
խաշ: Սակայն մեր կարծիքով Հարսնոյ
ծաղիկ բառին տրուած այս բոյս նշանա-
կան իրական կասկածելի է:

Արդարեւ մեր ձեռքը զտնուած Գաղիա-
նոսի 11 օրինակներէն միայն յետին դարու
ձեռագիր մը կը յիշատակէ զայն, բառ առ
բառ ճիշտ ա'յսպէս զբերով. "Պոստ որ է
հարսնոյ ծաղիկ, այսինքն հարսանիք":

Արդ յայտնի է թէ Հարսանիթ ստիքի
հիւանդութիւն մ'է՞, որմէ կը հետեւի
թէ Հարսնոյ ծաղիկն ալ նման հիւանդու-
թիւն մը կը նշանակէ եւ ոչ թէ խկական
ծաղիկ մը:

Հարսնեյ ծաղիկ բառին այս «մորթի-
հիւանդութիւն» նշանակութիւնը կը հաս-
տատուի նաեւ ատոր Պոլս հոմանիշով,
որ ի մէջ այլոց կը նշանակէ՝ «այլաւմն
փոքրիկ ի վերայ մորքայ», ինչպէս կը
գրէ Նորայր իր բառարանին մէջ¹։ Ի-
մաստ մը՝ զոր կը հաստատէ նաեւ մեր
Զեռադրատան բառարանի մը (յետին դա-
րու) սա վկայութիւնը։ «Պտուկ. բուշտ

անդ հտ. Բ. էջ 858 Բ.) որ rosolia նոյն է ֆր. rou-
geole քառին հետ, որ կը նշանակէ՝ «կարմրուկ, վար-
կանք», կոչուած մորթի հիւանդութիւնը:

(4) Տես Նորայր Քր-հայ. բռ. էջ 169, bouton բառի երրորդ նշանակութեան տակ: